

Уйсімбаєва Н.В.

Проблеми особистісного самовдосконалення майбутнього вчителя у системі професійної освіти

Уйсімбаєва Наталія Василівна

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. В. Винниченка, Україна, Кіровоград*

Анотація. У статті визначається зміст та значення самовдосконалення особистості майбутнього вчителя; обґрунтовується необхідність підготовки майбутнього вчителя до безперервного особистісного та професійного самовдосконалення; доводиться, що ступінь активності майбутнього педагога у самовдосконаленні залежить від мотивації цієї діяльності; самовдосконалення розглядається як поєднання взаємопов'язаних і взаємозалежних процесів самовиховання та самоосвіти.

Ключові слова: *активність, діяльність, самовдосконалення, особистісне самовдосконалення, ціннісні орієнтації, процес самовдосконалення, мотивація, самоосвіта*

Постановка проблеми. Метою української системи виховання є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості, формування поколінь здатних навчатися впродовж життя. Завданням вищої школи на сучасному етапі є перенесення центру ваги освітнього процесу на окрему особистість з метою створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості, забезпечення виявлення і розвитку її здібностей, інтелектуального та творчого потенціалу. Особливого значення такий підхід набуває під час формування особистості майбутнього педагога який в подальшому буде впливати на формування особистості вихованців. Для вищих педагогічних навчальних закладів першочерговим завданням є формування особистості майбутнього вчителя здатного до постійного особистісного та професійного самовдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові засади розуміння самовдосконалення як фактора розвитку особистості із урахуванням ідеї визнання унікальності й цінності особистості, яка має бути суб'єктом освітнього процесу визначили в своїх роботах Ш. Амонашвілі, Г. Балл, І. Бех, О. Бодальов, С. Гончаренко, М. Євтух, В. Лозова, О. Савченко, А. Сущенко, А. Троцько, Л. Хомич та ін.

Самовдосконалення як найвища форма усвідомленого саморозвитку особистості досліджувалося Н. Маркцем, В. Тертичною.

Проблеми актуалізації особистісного потенціалу майбутнього педагога в процесі його самовдосконалення досліджували О. Анісімов, В. Гриньова, А. Деркач, Т. Кириленко, В. Кузь, Н. Кузьміна, Л. Кулікова, О. Пехота, В. Хомич та ін.

Професійне самовдосконалення майбутніх учителів в контексті вирішення проблеми розвитку особистості щодо реалізації завдань професійної діяльності розглянуто у наукових працях Л. Виготського, Г. Костюка, О. Леонтєва, Л. Рубінштейна, Б. Теплова та ін.

Разом з там, як засвідчує аналіз наукових досліджень останніх років найбільша питома вага їх присвячена дослідженню проблем професійного самовдосконалення. Вивченню різних аспектів професійного самовдосконалення вчителя присвячені дисертаційних дослідженнях останніх років Л. Сущенко, І. Складенко, О. Прокопової, Т. Шестакової.

На єдність особистісного та професійного самовдосконалення звертають увагу у своїх дослідженнях І. Донцов, В. Лозовий, В. Тертична.

Мета статті полягає в обґрунтуванні значення та особливостей особистісного самовдосконалення майбутнього вчителя.

Виклад основного матеріалу. Самовдосконалення є найважливішим шляхом формування себе не тільки як професіонала, а перш за все як особистості. На думку О. Леонтєва самовдосконалення – цілеспрямована діяльність людини щодо зміни особистості, вищий рівень само змін. Але не будь-яка діяльність, що сприяє зміні особистості є самовдосконаленням оскільки діяльність не завжди спрямована на самовдосконалення, оскільки не завжди має виховний характер. Він вважав, що разом з народженням дії, цієї головної «одиниці» діяльності людини, виникає й основна, суспільна за своєю природою «одиниця» людської психіки – розумний зміст для людини того, на що спрямована її активність. «Розуміння значення дії і відбувається у формі відображення його предмету як свідомої мети» [7, с. 211].

Розглядаючи самовдосконалення як діяльність і вищу форму активності особистості, не можна забувати, що ця діяльність, як і будь-яка інша, є своєрідним соціальним досвідом. Самовдосконалення має соціальну природу оскільки саме у процесі соціалізації індивід засвоює цінності, культурні образи, формує ті якості які вважає прийнятними для свого соціального оточення. Самовдосконалення виникає в результаті активної взаємодії з навколишнім середовищем і забезпечує нову сходинку в розвитку особистості. Самовдосконалення як соціальний процес базується на вимогах суспільства та професії до особистості фахівця.

Особистісне самовдосконалення, звертає увагу О. Орлова, розглядається як оволодіння способами діяльності у власних інтересах з використанням власних можливостей, що виражається у неперервному самопізнанні, розвитку необхідних сучасній людині якостей, формування культури мислення та поведінки. Виходячи з цих міркувань, продовжує науковець, можна зробити висновок, що особистісне самовдосконалення – це така робота над собою, яка передбачає усвідомлений розвиток своїх (власних) здібностей, свідоме прагнення удосконалення свого (власного) особистісного потенціалу, формування здатності до самопізнання, самопроекування, самореалізації в процесі цілеспрямованої творчої самостійної діяльності та супроводжується прийняттям рішень [8, с. 191].

Особистісне самовдосконалення майбутнього вчителя визначаємо як процес усвідомленого, цілеспрямованого досягнення якісних змін у процесі вдосконалення своїх особистісних і професійних якостей, що забезпечує реалізацію особистісних потенцій та ефективність особистісно-професійного розвитку.

Управління особистістю процесом самовдосконалення, на думку А. Фурмана, «базується на адекват-

них, далеко перспективних планах і прогнозах, осягненні особистістю своїх сенсожиттєвих і ціннісних орієнтацій» [13, с.115].

Система ціннісних орієнтацій особистості визначає рівень її особистісного та професійного самовизначення. На основі сформованої системи ціннісних орієнтацій виникає потреба в особистісному самовдосконаленні, яка у подальшому підтримується особистим джерелом активності (переконаваннями, почуттям обов'язку, відповідальності, професійної честі, здорового самолюбства тощо) [9].

Ціннісні орієнтації регулюють мотиваційну сферу особистості майбутнього вчителя оскільки саме мотиваційна система – потреби, інтереси, ідеали-цінності – є джерелом активності особистості. Під час організації навчально-виховного процесу необхідно підтримувати постійне ефективне стимулювання особистісного розвитку, потребу у цілеспрямованій самостійності, формування відповідних психологічних якостей майбутнього вчителя. Це відбувається в процесі вибору цінностей для задоволення потреб особистості та в процесі формування ціннісних якостей особистості для її життєдіяльності. Механізм формування ціннісних орієнтацій пов'язаний з вирішенням конфліктів і суперечностей у мотиваційній сфері людини, проблемою вибору орієнтирів, на які вона могла б спиратись у своїй діяльності. Розвинені ціннісні орієнтації – ознака зрілої особистості, здатної на певні дії, що вимагають волі та цілеспрямованості для досягнення поставленої мети.

Мотивація вміщує в себе ціннісні орієнтації, пізнавальні установки, пізнавальні потреби, інтелектуальні мотиви, цілі самостійної пізнавальної діяльності, які необхідно сформувати з метою спонукання студентської молоді до постійної роботи щодо самоосвіти, самовиховання. Показники мотиваційної сфери фіксують прагнення особистості до самовдосконалення, готовність здійснювати цілеспрямовану діяльність щодо саморозвитку, міру адекватності оцінки власних якостей, наявність програми самовдосконалення [10, с. 254].

Ми визначаємо мотивацію як система спонукань які зумовлюють активність організму і визначають її спрямованість. Спрямованість розуміємо як сукупність мотивів, які впливають на поведінку людини, незалежно від ситуації. Спрямованість розглядають як систему «взаємопов'язаних між собою потреб (програм особистості) в певних відношеннях до оточуючого світу (переконань, ідеалів, інтересів, мрій і т. ін.)», яка визначає ставлення особистості до оточуючого середовища [12, с.14].

Саме від мотивації залежить ступінь активності майбутнього педагога, з яким він буде прагнути досягти кращих результатів особистісного самовдосконалення. Здійснення процесу самовдосконалення передбачає оволодіння «ефективними способами і засобами просування до поставлених цілей само зміни» [3, с. 54].

У процесі самовдосконалення провідне місце посідає проблема вибору мети. Під час підготовки майбутнього вчителя відбуваються суттєві зміни у ціннісній сфері особистості студентів, їх образу «Я». Тому важливою є смислотворююча функція, що «забезпечує утворення особистісного смислу дій з самовдосконалення завдяки відображенню у свідомості педагога

відношення мотивів до мети його самовдосконалення» [2, с. 177].

Стійкість мотивації саморозвитку залежить від стійкості ідеалу (образів ідеальних особистостей, ідеального «Я» і стійкості самооцінки). Відповідно процес самовдосконалення особистості відбувається з урахуванням уявлень особистості про ідеальний образ (рівень моральної, фізичної, духовної, розумової, професійної та іншої досконалості) та порівняння себе з цим ідеалом з метою подальшого розвитку. Відповідно самовдосконалення виявляється у прагненні довести розвиток власної особистості до образу ідеального «Я», пізнати та проконтролювати себе.

Самовдосконалення це поєднання взаємопов'язаних і взаємозалежних процесів: **самовиховання** як цілеспрямованої активної діяльності, що зорієнтована на формування і вдосконалення у себе позитивних і усунення негативних якостей, та **самоосвіти** як цілеспрямованої роботи щодо розширення і поглиблення своїх знань, удосконалення та набуття відповідних навичок та умінь.

Самовиховання є універсальним засобом розв'язання протиріч між бажаним і наявним, ідеальним і реальним у розвитку особистості майбутнього вчителя, між необхідністю діяльності для задоволення власних та професійних потреб та здатністю її здійснювати, між соціальними вимогами та самооцінкою. Особливістю самовиховання є те, що майбутній вчитель виступає у цьому процесі і як об'єкт і як суб'єкт виховного впливу, визначаючи мету, напрями та здійснюючи самокерування.

Самовиховання на рівні самовдосконалення, на думку О. Кучерявого, є вищим рівнем самовиховної діяльності, якому притаманний високий ступінь свідомості і повна самостійність роботи особистості над собою. До основних понять теорії самовиховання він відносить рівні самовиховання, самоаналіз, самооцінку і засоби самовиховної діяльності. Глибоко усвідомлюючи потребу в самовихованні цілого комплексу якостей особистості, людина самостійно висуває і реалізує цілу програму удосконалення якостей, а всю необхідну інформацію технології самовиховання добуває за допомогою самовиховання. Процес самовиховання якостей особистості цілісний і тривалий. У відповідності до результатів самоаналізу за допомогою адекватної самооцінки, людина виробляє мету самовиховання. Для її досягнення треба поставити задачу-самозобов'язання [6, с. 5-8].

Важливою формою особистісного самовдосконалення майбутнього учителя є самоосвіта. Відповідно до проведеного аналізу самоосвіту можна розглядати як цілеспрямований, безперервний, особливим чином організований процес спрямований на задоволення освітніх потреб особистості. Самоосвіта є однією з фундаментальних потреб особистості, вона набуває сенсу в той момент, коли людина переконується в необхідності систематичних дій, спрямованих на вдосконалення власних знань, умінь, поглядів і переконань, духовному розвитку. Стійка потреба в самоосвіті, яка стала якістю особистості, включає в себе потребу у особистісно-професійному розвитку [11, с. 206].

Самоосвіта педагога має певні особливості і визначаються як постійна діяльність учителя, спрямована

на розширення й поглиблення знань і вмінь, підвищення рівня предметної підготовки, постійне вдосконалення своєї професійної діяльності з акцентом на її соціалізацію. Головною цінністю самоосвіти стає розвиток у майбутнього учителя здатності до самореалізації творчого потенціалу, спрямованості на саморозвиток протягом усього життя.

У контексті дослідження проблеми особистісного самовдосконалення суттєвим є зауваження А. Авдєєва, який визначає самоосвіту не як діяльність, а як «природний процес, спрямований на задоволення пізнавальної потреби. Хоча цей процес обумовлений вимогами суспільства, за своєю природою він носить індивідуальний характер, тому що спрямований на задоволення пізнавального інтересу й потреби окремих індивідів» [1, с. 45].

Самостійність студентів – це активність, критичність, відповідальність та адекватна самооцінка. А все це пов'язано з умінням систематизувати, планувати, контролювати та регулювати свою діяльність без посередньої допомоги й керівництва викладача. Тільки активний студент, який самостійно організовує свою діяльність може стати повноправним суб'єктом педагогічної взаємодії, який буде готовий і здатний до педагогічного спілкування й до пошуково-евристичної діяльності [5].

Самостійна діяльність виховує не тільки самостійність як якість характеру особистості, а й такі важливі якості, як дисциплінованість, організованість, цілеспрямованість, уміння долати труднощі, відповідальність, наполегливість, пізнавальну активність [14].

Підготовлений і самостійний студент як майбутній фахівець повинен уміти:

- самостійно встановлювати та систематизувати порядок своєї роботи;
- самостійно планувати послідовність своїх дій;
- самостійно контролювати й коректувати ці дії, а саме: слідкувати за їх ходом, вносити поправки та уточнення [4, с. 35].

Формування готовності до самоосвіти передбачає розвиток у майбутніх учителів потреби у самоосвіті, прагнення до неї, вироблення умінь і навичок самостійної пізнавальної діяльності, удосконалення вміння, застосовувати набуті знання на практиці. Разом з тим, вона не повинна зводитися до відновлення знань набутих у вищі. Самоосвітня діяльність педагога повинна бути спрямована на ознайомлення з новітніми педагогічними технологіями, педагогічними та психологічними дослідженнями, пошуком нових напрямків у методиці та організації навчально-виховного процесу, аналіз та впровадження педагогічних інновацій.

Самовдосконалення розглядається як можливість особистісного росту людини і її самостійне прагнення наблизитися до певного ідеалу з метою набуття рис і якостей особистості, оволодіння тими видами діяльності, якими вона поки що не володіє. Тому самовдосконалення має особливу роль у становленні особистості оскільки впливає на здатність людини пізнання власного «Я», а відповідно до рефлексії над собою. Усвідомлюючи свої досягнення і недоліки, особистість виявляє прагнення до самовдосконалення, до самоосвіти і самовиховання. Створюючи нові цінності, вона сама особистісно зростає, стає суб'єктом власного розвитку.

Висновки. Виховання у майбутніх учителів прагнення до постійного особистісного самовдосконалення протягом усієї педагогічної діяльності є актуальним завданням сучасної педагогічної освіти. Провідними формами особистісного самовдосконалення майбутнього вчителя є самовиховання та самоосвіту як взаємозалежні взаємообумовлені процеси. Слід враховувати діяльнісний характер самовдосконалення оскільки поза власної активної діяльності, бажання і власних зусиль в роботі над собою особистісне формування неможливе. Внутрішніми стимулами особистісного самовдосконалення майбутнього вчителя є потреби, мотиви, інтереси та установки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авдеев А.П. Влияние дифференцированного подхода к учащимся в процессе обучения на развитие у них стремления к самообразованию / А.П. Авдеев // Формирование у учащихся стремления к самообразованию. – Волгоград: ВГПИ, 1976. – С.43-49.
2. Аксенова Г.И. Формирование субъектной позиции учителя в процессе профессиональной подготовки [Текст] : дис. ... д-ра 3. пед. наук : 13.00.01 / Галина Ивановна Аксенова. – М., 1998. – 448 с.
4. Баженова Л.В. Мотивация профессионального самосовершенствования учителя [Текст] / Л.В. Баженова // Практик. психология та соц. робота. – 2002. – № 1. – С. 36-38.
5. Балицька Т.В. Теорія і практика підготовки студентів до самостійної роботи у системі кредитно-модульного навчання / Т.В. Балицька // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту імені М.П. Драгоманова. Сер. 11. Соціологія. Соціальна робота. Управління : зб. наук. пр. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – Вип. 5 (Ч.1). – С. 33 – 40.
6. Ігнатюк О.А. Формування готовності майбутнього інженера до професійного самовдосконалення: теорія і практика: [монографія] / О.А. Ігнатюк. – Харків: НТУ «ХП», 2009. – 432 с.
7. Кучерявий О.Г. Організація самовиховання майбутніх дошкільних педагогів і вчителів початкової школи / О.Г. Кучерявий. – К.: ІЗМН, 1997. – 152 с.
8. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики / А.Н. Леонтьев. – М.: МГУ, 1972. – 565 с.
9. Орлова О. Особистісне самовдосконалення учня основної школи: аналіз категорій та понять / О. Орлова // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. – 2013. – Ч. 1. – С. 188-196.
10. Северіна Т.М. Ціннісна детермінація особистісного самовдосконалення студентів у навчально-виховному процесі вищих педагогічних навчальних закладів [Текст]: дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / Тетяна Миколаївна Северіна; Державний педагогічний університет ім. П. Тичини. – Умань. – 2012. – 225 с.
11. Уйсімбаєва Н. До проблеми мотивації особистісного самовдосконалення майбутнього вчителя / Н. Уйсімбаєва // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія. – 3б. статей: Ялта: РВВ КГУ, 2014. – Вип.44. – Ч.3. – С.250-258.
12. Уйсімбаєва Н. Самоосвітня діяльність майбутнього вчителя: теоретичний аспект / Н. Уйсімбаєва // Наукові записки / Ред. кол.: В.В. Радул, С.П. Величко та ін. – Випуск 131. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – С. 204-208 – (Серія: Педагогічні науки.)
13. Фридман Л.М., Волков К.Н. Психологическая наука – учителю / Л.В. Фридман, К.В. Волков. – М.: Просвещение, 1985. – 224 с.

14. Фурман А.А. Ціннісно-орієнтаційні чинники особистісного розвитку майбутніх психологів [Текст] : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Анатолій Анатолійович Фурман ; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2009. – 224.
15. Шадриков В.Д. Философия образования и образовательной политики / В.Д. Шадриков. – М. : Логос, 1993. – 181 с.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Avdeev A.P. The impact of a differentiated approach to students in the learning process to develop in them the desire for self-education / A.P. Avdeev // Development of students' aspirations for self-education. – Volgograd: VHPY, 1976. – P. 43-49.
2. Aksenova H.Y. The formation of the subject position of the teacher in the process of professional training [Text] : dys. ... dr. ped. sciences : 13.00.01 / Halyna Yvanovna Aksenova. – M., 1998. – 448 p.
3. Bazhenova L.V. Motivation for professional improvement of teachers [Text] / L.V. Bazhenova // Practical psychology and social work. – 2002. – № 1. – P. 36-38.
4. Balytska T.V. Theory and practice of training students to work independently in the system of credit-modular training / T.V. Balytska // The scientific journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Series 11. Sociology. Social work. Management : teams of scientific papers – K. : NATIONAL National Pedagogical Dragomanov University, 2007. – Rel. 5 (Ch.1). – P. 33 – 40.
5. Ihnatiuk O.A. The formation of readiness of future engineers to professional self-perfection: theory and practice [monograph] / O.A. Ihnatiuk. – Kharkiv: NTU «KPI», 2009. – 432 p.
6. Kucheriavyi O.H. Orhanizatsiia Organization of self-upbringing of future preschool teachers and primary school teachers / O.H. Kucheriavyi. – K.: IZMN, 1997. – 152 p.
7. Leontev A.N. Problems of development of the psyche / A.N. Leontev. – M.: MGU, 1972. – 565 p.
8. Orlova O. Personal self-perfection of the student of the primary school: an analysis of the categories and concepts / O. Orlova // Proceedings of the Uman state pedagogical University. – 2013. – Ch. 1. – P. 188-196.
9. Severina T.M. Value determination of personal self-perfection of students in the educational process of higher educational institutions [Text]: dys... kand. ped. nauk: 13.00.07 / Tetiana Mykolaivna Severina; Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University. – Uman. – 2012. – 225 p.-
10. Uisimbaeva N. To the problem of motivation of personal self-perfection of future teachers / N. Uisimbaeva // Problems of modern pedagogical education. Ser.: Pedagogy and psychology. – Col. of. articles: Yalta: RF KSU, 2014. – Vol.44. – Part 3. – P. 250-258.
11. Uisimbaeva N. To the problem of motivation of personal self-perfection of future teachers / N.Uisimbaeva // Scientific notes / Editorial board: V.V.Radul, S.P.Velychko and others. – Release 131. – Kirovohrad: RVV KSPU named after V. Vinnichenko, 2014. – P. 204-208 – (Serii Series: Pedagogical science.)
12. Frydman L.M., Volkov K.N. Psychological science – teacher / L.V. Friedman, K.V. Volkov. – M.: Education, 1985. – 224 p.
13. Furman A.A. Value-orientation factors of personal development of future psychologists [Text] : dis. ... cand. psychol. sciences : 19.00.07 / Anatoly A. Furman; The South Ukrainian National Pedagogical University named after K. Ushynsky. – Odesa, 2009. – 224 p.
14. Shadrykov V.D. Philosophy of education and educational policy / V.D. Shadrikov. – M: Logos, 1993. – 181 p.

Uisimbaeva N.V. The problems of personal self-perfection of future teachers in the system vocational education

Abstract. The article defines the content and importance of self-perfection of future teachers; the necessity of training future teachers to continuous personal and professional self-perfection; it is proved that the degree of activity of the future teacher in the improvement depends on the motivation of this activity; self-perfection is seen as a combination of interrelated and interdependent processes of self-education and self-upbringing.

Keywords: active, activity, self-perfection, personal self-perfection, value orientation, the process of self-perfection, motivation, self-education

Уйсимбаева Н.В. Проблемы личностного самоусовершенствования будущего учителя в системе профессионального образования

Аннотация. В статье определяется содержание и значение самоусовершенствования личности будущего учителя; обосновывается необходимость подготовки будущего учителя к непрерывному личностному и профессиональному самоусовершенствованию; доказывается, что степень активности будущего педагога в самоусовершенствовании зависит от мотивации этой деятельности; самоусовершенствование рассматривается как сочетание взаимосвязанных и взаимозависимых процессов самовоспитания и самообразования.

Ключевые слова: активность, деятельность, самоусовершенствование, личностное самоусовершенствование, ценностные ориентации, процесс самоусовершенствования, мотивация, самообразование